

Bezuidenhoutseweg 105  
2594 AC Den Haag  
Telefoon 070-3382700

Den Haag, 1 februari 2022

Hierbij reageert de Land- en Tuinbouw Organisatie LTO Nederland op de Strategische Milieu Effect Rapportage (S-MER) met als bijlage het concept Nationaal Strategisch Plan (GLB-NSP) zoals eind december 2021 ingediend bij de Europese Commissie.

De S-MER vergelijkt twee beleidsvarianten. MER-A gaat uit van een kleiner overhevelingspercentage (15%) en daarmee meer budget voor de inkomenssteun en de eco-regeling. MER-B gaat uit van 30% overheveling waardoor er minder geld is voor inkomenssteun en de eco-regeling. Uit het bijgevoegde concept-NSP, eind december 2021 reeds ingediend bij de Europese Commissie, blijkt dat Nederland in grote lijnen kiest voor MER-B (30% overheveling in 2027):

<b>Jaar</b>	<b>2021</b>	<b>2022</b>	<b>2023</b>	<b>2024</b>	<b>2025</b>	<b>2026</b>	<b>2027</b>
Budget pijler 1 (miljoen euro)	732	717	717	717	717	717	717
Overheveling naar pijler 2 (%)	10%	15%	15%	19%	23%	26%	30%
Overheveling naar pijler 2 (miljoen euro)	71	108	108	135	152	188	215
Budget pijler 2 (POP) (miljoen euro)	±180		287	340	392	445	495

## 1. Samenvatting LTO-reactie

Het inkomen van boeren en tuinders en hun verdien capaciteit zou centraal moeten staan in het NSP. Daarin schiet het concept-NSP nog tekort. Er wordt geld weggehaald uit het budget voor inkomenssteun, en dat wordt voornamelijk ingezet voor processen en adviezen. LTO ondersteunt de noodzaak voor transitie, maar de markt moet het doen. Zowel economische als duurzame doelen kunnen alleen dan bereikt worden. Het concept-NSP bevat te weinig concrete handvaten hoe boeren en tuinders meer uit de markt gaan halen, ter compensatie van de lagere inkomenssteun uit het GLB. Daardoor dreigen landbouwers af te haken. Maar door de eco-maatregel praktisch in te vullen en aanvullend te laten zijn op keteninitiatieven (gelijke KPI's) en erkende producentenorganisaties concreet uitzicht te bieden op duurzaamheidsbeloningen binnen de mededinging, zou het NSP veel concreter worden. Deze kansen zouden eerst in de praktijk uitgewerkt moeten worden, alvorens meer geld over te hevelen van pijler 1 naar pijler 2.

Gezien het bovenstaande roept LTO Nederland de Nederlandse regering op de GLB-inkomenssteun voor boeren en tuinders zoveel mogelijk op peil te houden. **Daarom pleit LTO voor beleidsvariant MER-A.**

## 2. Kernpunten van de LTO-reactie

LTO begrijpt en steunt de urgentie om tot een 'transitie' te komen in de land- en tuinbouw. Klimaatverandering: bescherming van biodiversiteit en dierenwelzijn vragen om acties. Nederlandse boeren en tuinders weten dat en willen bijdragen aan oplossingen op de lange termijn. Daarom steunt LTO de strategische verklaring.

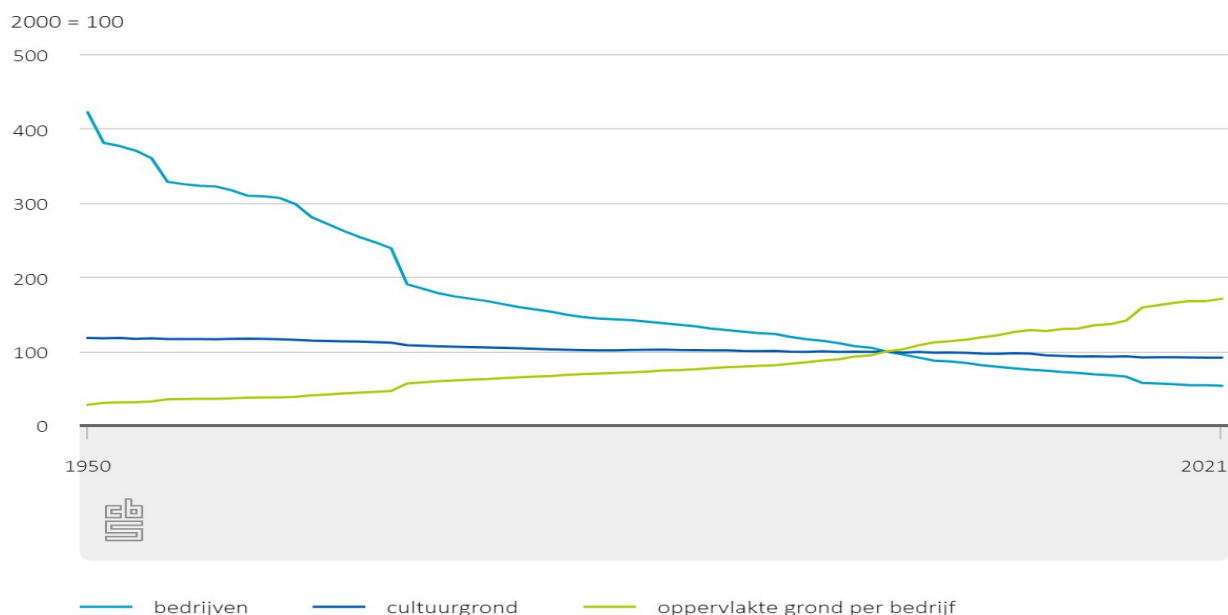
Maar daar waar het concept-NSP zegt een keuze te maken voor boeren en tuinders 'die zich inspinnen om te omslag te maken naar een duurzame bedrijfsvoering', schiet het tekort in het bieden van oplossingen. Nederlandse boeren en tuinders zijn iedere dag bezig met duurzaam produceren, maar ze zitten vaak klem tussen maatschappelijke en financiële eisen en de realiteit van de internationale markt. Nu wekt het concept-NSP de suggestie dat niet alle boeren en tuinders de uitdagingen serieus nemen. De vraag is juist of de overheid dat wel doet. Zij bezuinigt op het GLB en hevelt meer geld over van inkomensondersteuning naar pijler 2, maar laat de vraag onbeantwoord hoe de markt structureel gaat zorgen voor duurzamere productie. Samenwerking, gebiedsprocessen en advies: prima, maar uiteindelijk moet de markt het doen.

LTO wil daarom een NSP dat meer rekening houdt met het verdienvermogen van Nederlandse boeren en tuinders. Geen ondernemer gaat aan de slag met de vele maatschappelijke uitdagingen als er geen goede boterham te verdienen valt. Investerings in een duurzame land- en tuinbouw kunnen alleen als er voldoende verdienvermogen is. Dat geldt al helemaal als we kijken naar de grote opgaves waar boeren en tuinders voor staan.

De Algemene Rekenkamer becijferde in 2019 dat zonder GLB-subsidies het bruto bedrijfsinkomen van ruim de helft van de boeren onder het wettelijk minimumloon ligt, terwijl met de toegekende EU-subsidies dat aandeel daalt tot ruim een derde (<https://www.rekenkamer.nl/publicaties/rapporten/2019/05/15/rapport-bij-de-nationale-verklaring-2019>). Het gemiddelde inkomen in de primaire land- en tuinbouw is dus niet florissant en dat wordt niet duidelijk in de sterkte-zwakte analyse (SWOT) zoals beschreven in het concept-NSP. Een redelijk inkomen voor boeren en tuinders moet ook een doel zijn van het NSP.

CBS-cijfers tonen dat het aantal land- en tuinbouwbedrijven in Nederland fors daalt. We hebben sinds 1950 358.000 landbouwbedrijven en 525.000 hectare landbouwgrond minder (grafiek, en <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/71904ned/table?dl=600B3>). De laatste tien jaar is het aantal Nederlandse land- en tuinbouwbedrijven jaarlijks gemiddeld met 1.800 gedaald. Het areaal landbouwgrond daalde in die periode gemiddeld met bijna 5.000 hectare per jaar.

Landbouwbedrijven en cultuurgrond, 1950-2021\*



Een belangrijk doel van het GLB was en is nog steeds een leefbaar landbouwinkomen. LTO constateert echter dat het concept-NSP (zoals bijgevoegd bij de S-MER) de komende jaren leidt tot een verdere verlaging van de inkomsten van boeren en tuinders. Het GLB-budget daalt namelijk. Bovendien blijkt uit het concept-NSP zoals reeds geconstateerd dat Nederland meer geld wil gaan overhevelen van de 1<sup>e</sup> pijler naar de 2<sup>e</sup> pijler. Het budget voor basisinkomenssteun was in 2021 nog ruim 450 miljoen euro maar daalt volgens het concept-NSP naar 339 miljoen euro in

2027 (zie 5.1, pagina 73). In 2021 werd nog 10% van het pijler 1 budget overgeheveld (€ 71,5 miljoen). Dit loopt op naar 30% van het pijler 1 budget, € 215 miljoen, in 2027. Dit leidt tot een daling van de GLB-inkomenssteun van € 371 per hectare (2021) naar gemiddeld € 305 in 2027 (-18%, exclusief inflatie). Als de landbouwer niet mee kan doen aan de eco-regeling, is de daling ten opzichte van 2021 zelfs 48%, zoals blijkt uit onderstaand overzicht (bedragen per hectare subsidiabele landbouwgrond):

2021	2023	2024	2025	2026	2027
€ 371 (inclusief vergroeningsbetaling (30%))	€ 255 + mogelijke eco-betaling (gemiddeld €109)	€ 240 + mogelijke eco-betaling (gemiddeld €109)	€ 225 + mogelijke eco-betaling (gemiddeld €109)	€ 209 + mogelijke eco-betaling (gemiddeld €109)	€ 194 + mogelijke eco-betaling (gemiddeld €109)
	>40 ha: € 221				>40 ha: € 165
	0-40 ha: € 275				0-40 ha: € 209

Bovendien worden de criteria voor het kunnen ontvangen van basisvergoedingen (BISS) en eco-betalingen opgeschroefd, zo blijkt uit het concept-NSP. Een gemiddeld landbouwbedrijf gaat er daardoor vele duizenden euro's per jaar aan inkomsten op achteruit. Via de 2<sup>e</sup> pijler komt er meer geld beschikbaar, maar op basis van 'income foregone' (opbrengstdervingen en meerkosten). Dat compenseert niet de inkomstendaling. Grote onbekende is of de markt die inkomstendaling straks gaat compenseren. Ruim 60% van de Nederlandse agrarische productie wordt nu in het buitenland verkocht. Ruim 20% gaat naar derde landen. Daar moeten boeren en tuinders concurreren met collega's die vaak minder beperkt worden in regelgeving. Aangegeven wordt dat de inkomenssituatie door LNV wordt gevolgd en dat dat kan leiden tot aanpassingen in het geplande % overheveling. Maar omdat Brussel het zogenaamde 'non-backsliding' principe hanteert, wordt het voor een lidstaat waarschijnlijk lastig om terug te komen op gemaakte planning. Bovendien kan herziening van de overheveling tijdens de periode 2023-2027 alléén in 2025, wat niet helemaal duidelijk wordt uit de paragraaf 'Monitoring' op pagina 11 van het concept-NSP. Daarom zou het beter zijn om te kiezen voor een voorzorgsprincipe: kijk éérst of je het verdienvermogen van landbouwers structureel kan verbeteren alvorens de GLB-inkomenssteun te gaan afromen.

Het concept-NSP stelt dat het zwaartepunt van het GLB verschuift naar 'het belonen van duurzaamheid'. Dat is echter op basis van extra eisen (en daarmee kosten / opbrengstderving) en minder opbrengsten. De boer en tuinder ziet het inkomen blijvend onder druk staan. Dat is juist niet toekomstbestendig. Versterking van het inkomen van landbouwers zou in het NSP opgenomen moeten worden als een resultaatindicator.

De Nederlandse regering wil met zwaardere criteria de landbouw en natuur met elkaar verzoenen, zo blijkt uit het concept-NSP. Maar de extra kosten en oogstderving die dat met zich meebrengen, worden vergoed uit de inkomenssteun, die daardoor dus daalt. Dat leidt waarschijnlijk tot verdere

schaalvergroting en kapitaalintensivering, en een grotere vlucht uit de land- en tuinbouw – precies het tegenovergestelde van dat wat de regering beoogt.

Extra kosten en lagere opbrengsten hoeven geen probleem te zijn, als daar een betere prijs tegenover staat. Maar daarover zegt het concept-NSP te weinig. De S-MER gaat er ook nauwelijks op in maar merkt wel op dat de deelnamebereidheid van boeren kan gaan afnemen. Dit is echter niet meegenomen in de S-MER. Volgens LTO had dit wel moeten worden meegewogen, onder andere op basis van de resultaten van de GLB-praktijktoets die al in juli/augustus 2021 is gehouden bij 125 landbouwers. Hieruit bleek dat sommige deelnemers mogelijk niet gaan meedoen aan het nieuwe GLB.

Verschillende impact assessments van de *Farm2Fork* (van-boer-tot-bord) strategie van de Europese Commissie wijzen er ook op dat strengere eisen aan de productie tot aanzienlijke nadelige economische effecten kunnen leiden. Dit blijkt onder andere uit recente studies door Wageningen University: <https://www.wur.nl/en/research-results/research-institutes/economic-research/show-wecr/green-deal-probably-leads-to-lower-agricultural-yields.htm>.

Alle 27 EU-lidstaten dienen een NSP in en krijgen dit voorjaar een 'observation letter'. LTO constateert dat sommige lidstaten in hun benadering sterk afwijken van de Nederlandse. Zo kiezen lidstaten vaak voor gekoppelde betalingen, bijvoorbeeld voor eiwitteelten, zoogkoeien en schapen. Het GLB is niet voor niets 'gemeenschappelijk'. Als de verschillen tussen de lidstaten groter worden, geeft dat een ongelijke concurrentiepositie op de interne Europese markt. Het is daarom belangrijk om de 26 andere NSPs te analyseren en te vergelijken met het Nederlandse NSP, en om vervolgens oneerlijke concurrentie te voorkomen voor Nederlandse boeren en tuinders. Het is daarom belangrijk dat het hele NSP zoals ingediend in Brussel beschikbaar komt voor analyse en vergelijking met andere lidstaten. Deze inspraakreactie gaat alleen over de samenvatting zoals gepubliceerd. Veel details ontbreken nog en, zoals we allemaal weten: "the devil is in the details". Bovendien krijgt de 'observation letter' van de Europese Commissie mogelijk nog de nodige impact op het NSP.

LTO benadrukt dat er ook kansen zijn voor boeren en tuinders. Een kans zou zijn als beloningen uit de markt en GLB gestapeld kunnen worden. Dat kan door eco-maatregelen te laten aansluiten bij initiatieven in de markt, zoals de biodiversiteitsmonitor (onderdeel van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel) en koolstofboeren. In het concept-NSP is het enige certificaat dat automatisch toegang geeft tot de eco-regeling (niveau goud) het SKAL-keurmerk. Om meer keteninitiatieven toegang te geven, is het belangrijk dat gebruik wordt gemaakt van gelijke *key performance indicators* (KPI's). Dit moet als outputindicator opgenomen worden in het NSP.

Een andere kans is het bevorderen van sectorale keteninitiatieven. In pijler 1 is hiervoor een nieuwe mogelijkheid opgenomen tot 3% van het pijler 1 budget. Dit kan een kans zijn voor erkende

producentenorganisaties (samen met ketenpartijen, zoals in erkende branche-organisaties) om het verdienvermogen van boeren en tuinders te structureel te verbeteren, en daarbij gebruik te maken van de ruimte die de mededinging biedt aan duurzame initiatieven (artikel 210bis van de nieuwe Gemeenschappelijke Markt Ordening). LTO dringt er op aan om de mogelijkheden en kansen te verkennen en te benutten. In het concept-NSP moet hierover meer worden gezegd dan nu het geval is, bijvoorbeeld in 3.11 (pagina 65). Dit moet ook als outputindicator opgenomen worden om zo te borgen dat het nieuwe GLB als een hefboom naar de markt gaat werken.

Het NSP zet in op steun aan kleinere bedrijven (o.a. via de CRISS) maar dat gaat weinig soelaas bieden gezien de zwaardere criteria voor directe betalingen. Een bedrijf dat stopt, wordt meestal overgenomen door een collega-agrariër; kortom, dat leidt ook tot schaalvergroting en dat is nu juist wat de Europese Commissie kennelijk wil voorkomen. Deze tegenstelling blijft onbelicht in het concept-NSP.

Gezien het bovenstaande roept LTO Nederland de Nederlandse regering op de GLB-inkomenssteun voor landbouwers nu zoveel mogelijk op peil te houden. **Daarom pleit LTO voor beleidsvariant MER-A.**

## 2. Specifieke opmerkingen

### Conditionaliteiten

De conditionaliteiten worden volgens het concept-NSP gekoppeld aan het 7<sup>e</sup> Nitraat Actie Programma (NAP). De discussies hierover zijn nog niet afgerond. Vraag is of de invulling van het NSP hier op kan of moet wachten? Een andere vraag is of het GLB veel kan bijdragen aan de doelstellingen van het 7<sup>e</sup> NAP. Ook bij de conditionaliteit moet er voldoende ruimte worden geboden voor de maatwerk aanpak zoals opgenomen in het 7<sup>e</sup> NAP. Dit geldt bijvoorbeeld voor het aanwijzen van bufferstroken (3 meter breed tot een maximum van 5% van het perceel) langs waterwegen (GLMC 4). De Europese verordening biedt lidstaten de mogelijkheid om uitzonderingen te maken. LTO dringt er op aan om die flexibiliteit te gebruiken waar mogelijk.

GLMC 7 (vruchtwisseling) biedt de mogelijkheid aan lidstaten om bedrijven met meer dan 75% grasland vrij te stellen. Nederland moet deze flexibiliteit benutten. Bedrijven kiezen bijvoorbeeld vaak voor een teelt anders dan gras op percelen die door ligging niet beweid kunnen worden. Door hen niet uit te zonderen, zou de boer gedwongen kunnen worden om meer grasland te scheuren.

Los van het 7<sup>e</sup> NAP vraagt de invulling van GLMC 8 (niet-productief areaal en landschapselementen) aandacht. Volgens de Europese verordeningen die eind 2021 zijn gepubliceerd, kan invulling deels plaatsvinden met vanggewassen (4% van het bouwland van in totaal 7% non-productief bouwland, is één van de opties). Nederland kiest hier kennelijk niet voor en beperkt daardoor onnodig de keuzemogelijkheden van landbouwers tot óf 4% invulling met non-

productieve elementen óf 3% invulling met 4% eiwitgewassen (zonder gewasbescherming of door deelname aan de eco-regeling). Volgens LTO gaat dit er toe leiden dat akkerbouwers en vollegrondstuinders gaan afhaken. Dat zou betekenen dat zij óók niet meer meedoen aan de eco-regeling en aan het agrarisch natuurbeheer (ANLb). Dit zou niet bijdragen aan het bereiken van de diverse resultaatindicatoren en doelen van het nieuwe GLB. Vanggewassen zouden wel opgenomen moeten worden in de GLMC 8-criteria.

De Europese verordening geeft aan dat blijvende en meerjarige teelten (zoals fruitteelt, boomkwekerij, sommige akkerbouw- en groententeelten) vrijgesteld kunnen worden van GLMC 8. Dit staat nu niet duidelijk in het concept-NSP. LTO pleit voor duidelijke opname van deze vrijstelling.

Volgens GLMC 9 (blijvend graslandbescherming in Natura 2000-gebieden) zouden kwetsbare blijvende graslanden in Natura 2000-gebieden opnieuw moeten worden ingetekend op kaarten. LTO dringt er op aan dat de belanghebbende landbouwers nauw bij dit proces worden betrokken en dat bestaande informatie hiervoor wordt benut. Wageningen Environmental Research (WENR) heeft voor een aantal N2000-gebieden reeds onderzocht of het scheuren van blijvend grasland tot significante effecten kan leiden. Er moet een oplossing komen voor de waardevermindering van de grond bij aanwijzing als kwetsbaar.

## **Pijler 2**

Een belangrijk onderdeel van de 2<sup>e</sup> pijler is het agrarisch natuurbeheer (ANLb) door de agrarisch collectieven. LTO steunt dit, voornamelijk via langjarige afspraken. Maar door de zwaardere conditionaliteit neemt de kans toe dat praktische boeren en telers vanaf 2023 gaan afhaken. Als ze namelijk niet kunnen voldoen aan de criteria, gaan ze ook in het ANLb buiten de boot vallen. Dat lijkt vooral akkerbouwers en vollegrondstuinders te treffen. Daarom pleit LTO voor een lage conditionaliteit en géén verzwaring van wat in EU-verband tussen Raad, Parlement en Commissie in 2021 is afgesproken in de triloog. Nederland moet de ruimte die dat akkoord biedt, zo veel mogelijk benutten. Verder is het belangrijk dat conditionaliteiten, eco-regeling en ANLb goed op elkaar aansluiten. Europese regels staan '*double funding*' niet toe en dit kan bij controles en audits tot grote problemen gaan leiden.

Gezien de aard van het GLB en de inkomenssituatie op veel bedrijven pleit LTO er voor om de middelen uit de 2<sup>e</sup> pijler op het erf te laten landen. In de 2<sup>e</sup> pijler steunt LTO ook de regelingen voor de brede weersverzekering, het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) en de jonge boerensteun (vestigingssteun). LTO constateert dat er daarnaast veel meer uitdagingen zijn dan dat het huidige GLB-budget toestaat. Het GLB is vooral inkomensbeleid voor agrariërs. Andere doelstellingen, zoals voor veenweidepolders en Natura 2000 gebieden moeten uit andere fondsen gefinancierd worden. Bovendien is een gebiedenbeleid (via het GLB) praktisch onuitvoerbaar. Daarvoor ontbreekt nu ook de tijd, want het nieuwe GLB moet op 1 januari 2023 van start.

Als er via pijler 2 gebiedsprocessen komen, dan moet dat er niet toe leiden dat GLB-geld opgaat aan niet-landbouw gerelateerde processen en activiteiten. LTO constateert echter dat in het concept-NSP aanzienlijke bedragen worden vrijgemaakt voor 'integrale gebiedsontwikkeling'. Dat gaat veel breder dan land- en tuinbouw en dient daarom uit andere fondsen gefinancierd te worden.

LTO stelt bijvoorbeeld vast dat er voor 'samenwerken veenweiden en N2000' € 446 miljoen gereserveerd wordt. Dit roept de vraag op hoe deze middelen ingezet gaan worden en wie daarvan de begunstigde is. Wij sluiten niet uit dat dit geld betaald gaat worden aan adviseurs, waar ook vandaan, die processen gaan organiseren. Daarmee komen de middelen niet ten goede aan boeren en tuinders, zo lijkt het. Kan LNV een indicatie geven van het percentage van de pijler 2 middelen die daadwerkelijk op het boerenerf belanden? Daarbij moet het instrument kavelruil niet over het hoofd gezien worden.

Samenwerking voor kennis en innovatie, en kennisverspreiding (AKIS) zijn in het concept-NSP met name opgenomen onder 5.14 (ketens, EIP), 5.18, 5.19, 5.21 (gebieden), 5.22 (kennisverspreiding) en 8 (AKIS). Wat hier nog mist is de symbiose tussen economie en ecologie, overheid en bedrijfsleven, praktijk en wetenschap. Samenwerking (percentage landbouwers dat meedoet, aantal EIP operationele groepen) wordt beschreven als doel op zich, maar dat is niet het werkelijke doel, namelijk de transitie van de land- en tuinbouw. Die voltrekt zich niet vanzelf en stimuleringen en facilitering is uiteraard nodig. Maar wat straks opnieuw dreigt: een vloedgolf aan brochures en websites van boven af. We dringen er op aan om de coördinatie van de openstellingen zodanig te organiseren dat de instrumenten vraag-gestuurd worden vanuit de boeren- & tuinderspraktijk en vanuit de markt. De ervaring van de eerste zeven jaar EIP-aanpak leert dat dit sterk versnipperd werd via 12 provincies, met een hoge instap (minimum omvang 50.000 euro), geen voorfinanciering en een trage beoordeling van voorstellen. Er is instrumentarium (waaronder de Topsectoren) maar dat moet optimaal benut worden. Nu zien mensen soms door de bomen het bos niet meer wat er allemaal kan op het terrein van kennis en innovatie, en ze lopen ondertussen vast op bureaucratie en regeltjes als het gaat om de daadwerkelijke inzet. Onze gezamenlijke missie zou moeten zijn het behoud van sterke en duurzame land- en tuinbouw, met dus een kritische massa aan boeren en tuinders op de lange termijn. Daar waar de markt dat niet automatisch regelt, moet het GLB gericht ingezet worden als hefboom, met voorzieningen om de primaire sector te laten meesturen. Erkende branche-organisaties moeten daarom ook verder kunnen met hun operationele programma's gericht op kennis en innovatie. Daar waar strategisch onderzoek nodig is, moet er veel beter gelinkt worden aan Horizon Europe, de nieuwe missies, en dus Europese samenwerking vanaf de start, met een 'multi-actor approach', en dus met structurele zeggenschap van boeren en tuinders. LTO is graag bereid om aan deze voorzieningen en invulling van zeggenschap mee te werken.

Aan internationale samenwerking wordt nu maar ternauwernood gerefereerd en dan nog in de vorm van een eis aan indienaars (pagina 90, concept-NSP). De internationale mogelijkheden



moeten goed beschikbaar gemaakt worden: internationale operationele groepen met gunstiger voorwaarden en andere manieren van internationale uitwisseling laagdrempelig aanbieden.

Het concept-NSP geeft op pagina 44 aandacht aan de positie van de vrouw op het agrarisch bedrijf. Zo komt er een mogelijkheid om in praktijknetwerken met subsidie aan de slag te gaan met het versterken van vrouwelijk agrarisch ondernemerschap. Dit is een pré en het is belangrijk om de ontwikkeling van de partners op de bedrijven te stimuleren voor meer bewustwording en positieverbetering. Voor deze doelgroep zou een programma ontwikkeld moeten worden.

LTO is tegen het inrichten van een niet-productieve investeringsregeling op niet-landbouwbedrijven, zoals voorgesteld (artikel 73.3). Het GLB is voor actieve agrariërs en daar vallen overheden zoals provincies, waterschappen en gemeenten niet onder. Natuur- en landschapsorganisaties kunnen een beroep doen op natuurgelden en regionale overheden kennen hun eigen financiering.

### **Tijdschema**

LTO vraagt zich af in hoeverre Nederland nog ruimte heeft om het concept-NSP te wijzigen. Het is immers eind december 2021 ingediend bij de Europese Commissie. De Europese Commissie komt eind maart 2022 met een “*observation letter*”. Niet alle EU-lidstaten waren eind 2021 op tijd met indienen. De Commissie wil echter alle lidstaten tegelijk informeren. Dit kan er dus toe leiden dat er gewacht moet worden tot de laatste lidstaat heeft ingediend en alle 27 NSP’s zijn beoordeeld. Bovendien volgt dan een tweede ronde van gesprekken. De vele details, juridische haken en ogen en de uitvoering (RVO) gaan de ruimte om nog wijzigingen aan te brengen, volgens LTO ernstig beperken en daarmee de waarde van deze inbreng. Het nieuwe GLB zou immers op 1 januari 2023 van start moeten gaan. Veel boeren en tuinders moeten in juni 2022 weten waar ze aan toe zijn voor de productieplanning, zoals van najaarsteelten en de pacht- en afzetcontracten die hiervoor gesloten moeten worden.

### **Administratieve lastendruk**

Het NSP is ingewikkeld. LTO wil dat praktische boeren en tuinders zelf kunnen aanhaken, zonder de hulp van adviseurs. Zoals het Plan er nu uitziet, wordt dat niet realistisch. LTO roept de Nederlandse regering op om structureel te kiezen voor eenvoud en daarmee een verlaging van de administratieve lastendruk.

Het puntensysteem dat de overheid wil hanteren voor de eco-regeling, moet eenvoudig zijn voor de gebruikers: de boeren en tuinders. Het moet aansluiten bij puntensystemen en wegingsfactoren die in de verschillende teelten en ketens worden gehanteerd. Daardoor ontstaat synergie: publieke en private prikkels zijn zoveel mogelijk gelijkgericht en kunnen door stapeling van beloningen het verdienvermogen weer vergroten. Dat geldt in het bijzonder voor het werken met kritische prestatie-indicatoren (KPI’s). Dit onderwerp verdient meer aandacht in het concept-NSP.

### **Midterm review (2025)**

Nederland mag het NSP jaarlijks aanpassen en er is een 'midterm review' voorzien voor 2025. LTO verwacht dat praktische aanpassingen nodig zullen zijn, waarbij ook het percentage overheveling herzien moet worden. LTO wordt graag nauw betrokken bij de monitoring en evaluatie. LTO kijkt uit naar het plan van aanpak voor de 'midterm review' en denkt graag actief mee in het proces.

### **Sectorale opmerkingen**

#### Zoogkoeien- en schapenhouderij

Het concept-NSP houdt geen rekening met actieve agrariërs die hun inkomen halen op extensieve gronden, zoals zoogkoeien- en schapenhouders. Daarvoor geldt nu de graasdierenvergoeding. LTO wil dat deze veehouders toegang blijven houden tot de 1<sup>e</sup> pijler van het GLB. Via een eco-maatregel kan invulling gegeven worden aan een vergoeding die het dierenwelzijn bevordert. Er moet daarbij ook aandacht zijn voor extensieve melkveehouders.

#### Fruitteelt, boomkwekerij en andere meerjarige gewassen

Fruit- en boomkwekers en telers van andere meerjarige gewassen zoals asperge moeten ook volwaardig toegang krijgen tot de 1<sup>e</sup> pijler van het GLB. Dat betekent dat de conditionaliteiten en eco-activiteiten voldoende ruimte moeten bieden aan deze telers om volwaardig naar het nieuwe GLB mee te kunnen doen. In dat kader moet er nog een vertaalslag worden gemaakt naar deze teelten. LTO en sectoren willen hier graag over meedenken.

#### Gespecialiseerde telers

In de Nederlandse land- en tuinbouw zijn er veel telers die zich hebben gespecialiseerd in de teelt van één gewas, zoals lelies, pootaardappelen of een koolteelt. Zij huren hiervoor ieder jaar verse grond van, veelal, een melkveehouder. De conditionaliteit en eco-maatregelen moeten ook voor hen praktisch invulbaar zijn. Zo niet, dan komt de grondmobiliteit onder druk en daarmee het verdienvermogen van deze telers. Dit is ook niet in belang van de kringlooplandbouw.

#### Biologische land- en tuinbouw

De biologische boeren en tuinders doen al veel voor milieu en dierenwelzijn. Zij krijgen in het concept-NSP wel automatisch deelname aan de eco-regeling, maar er geldt geen algemene vrijstelling voor de conditionaliteit. LTO pleit voor een algemene vrijstelling voor de conditionaliteit.

#### Bijenhouderij

LTO steunt de voorgestelde sectorale interventie. Deze moet ook de Nederlandse bijenhouderij en haar kernwaarden bekender en inzichtelijker maken voor de bevolking. De interventie moet ook

gericht zijn op bestuivingsimkers. De uit te zetten onderzoeksprogramma's moeten ten dienste staan van de bijenhouderij en daarom in nauw overleg met de bijenhoudersorganisaties worden. Het is belangrijk dat de juiste termen worden gebruikt voor bijenkast/bijenkorf, op basis van de EU-definitie: "*the unit containing a honeybee colony used for the production of honey, other products or honeybee breeding material, and all elements necessary for its survival*". Het overgrote deel van de Nederlandse imkers gebruikt overigens bijenkasten.

### Wijnbouw

De Nederlandse wijnbouw is relatief klein maar sinds 2000 gegroeid naar ongeveer 200 hectare. De telers streven reeds naar duurzaamheid, zoals blijkt uit het hoge percentage aanplant van resistente rassen en het circulaire karakter van de teelt. Wijngaarden dragen ook in toenemende mate bij aan een leefbaar platteland, onder meer door agrotourisme. Een sectorale interventie zou ontwikkeld moeten worden gericht op kennis en innovatie, crisispreventie en risicobeheer, duurzaam beheer van de bodem en de ondersteuning van jonge (startende) wijnbouwers. Dit zou kunnen in de vorm van een sectorale pilot in 3.11.

### Andere sectorale interventies

Naast de bijenhouderij en bijvoorbeeld de wijnbouw bestaat de mogelijkheid van andere sectorale interventies tot een maximum budget van 3% van pijler 1. Zoals reeds aangegeven kan dit een kans zijn voor erkende producentenorganisaties (samen met inter-brancheorganisaties en andere ketenpartijen) om het verdienvermogen van boeren en tuinders structureel te verbeteren binnen de ruimte die de mededinging biedt aan duurzaamheidsinitiatieven. Het NSP moet hier meer aandacht aan schenken en aangeven waar de kansen liggen voor boeren en tuinders.